

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23690492>

Maktabgacha ta'lim yoshidagi 5-6 yosh bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlari

Tillayeva Vasila O'ktam qizi –

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini
qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti (PhD)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3648-4302>

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi 5-6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Bolalarda muammoni anglash, vaziyatni tahlil qilish, muqobil yechimlarni izlash, qaror qabul qilish va o'z faoliyati natijalarini baholash ko'nikmalarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, muammoli ta'lim, didaktik va syujetli-rolli o'yinlar, hamkorlikdagi faoliyat, mustaqil tajriba o'tkazish hamda pedagogik qo'llab-quvvatlashning imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijasida bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi asosiy ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar tizimlashtiriladi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, 5-6 yoshli bolalar, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, muammoni hal etish, ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar, muammoli ta'lim, o'yin faoliyati, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Социально-педагогические условия развития способности самостоятельно решать проблемные ситуации у детей 5-6 лет дошкольного возраста

Аннотация. В статье теоретически анализируются социально-педагогические условия развития способности самостоятельно решать проблемные ситуации у детей 5-6 лет в дошкольных образовательных организациях. Рассматриваются вопросы осознания проблемы, анализа ситуации, поиска альтернативных решений, принятия решений и оценки результатов собственной деятельности. Раскрываются возможности проблемного обучения, дидактических и сюжетно-ролевых игр, совместной деятельности, самостоятельного экспериментирования и педагогической поддержки. Систематизированы основные социально-педагогические условия развития самостоятельности детей при решении проблемных ситуаций и предложены практические рекомендации для педагогов дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети 5-6 лет, проблемная ситуация, самостоятельное мышление, решение проблем, социально-

педагогические условия, проблемное обучение, игровая деятельность, педагогическая поддержка.

Socio-pedagogical conditions for developing the ability of 5-6 year-old preschool children to solve problem situations independently

Annotation. *This article theoretically analyzes the socio-pedagogical conditions for developing independent problem-solving skills in children aged 5–6 years in preschool education. Particular attention is paid to recognizing problems, analyzing situations, generating alternative solutions, making decisions, and evaluating the outcomes of children's activities. The educational potential of problem-based learning, didactic and role-playing games, collaborative activities, independent experimentation, and pedagogical support is discussed. The article systematizes the key socio-pedagogical conditions for developing children's independent problem-solving skills and presents practical recommendations for preschool educators.*

Keywords: *preschool education, children aged 5-6, problem situation, independent thinking, problem-solving skills, socio-pedagogical conditions, problem-based learning, play-based learning, pedagogical support.*

KIRISH

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, ijodkorlik va turli hayotiy vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Chunki bolaning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi bilan emas, balki ushbu bilimlardan amaliy vaziyatlarda foydalana olishi bilan ham belgilanadi. Maktabgacha yosh davri bolaning bilish jarayonlari, nutqi, irodaviy sifatlari, ijtimoiy munosabatlari va hissiy boshqaruvining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, 5-6 yoshli bolalarda atrof-muhit hodisalariga qiziqishning ortishi, savollar berish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, o'z fikrini bildirish va mustaqil faoliyatga intilish kabi xususiyatlar namoyon bo'ladi. Mazkur imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun ta'lim-tarbiya jarayonida bolaga tayyor yechimlarni taqdim etishdan ko'ra, uni izlanish, fikrlash va muqobil yechimlarni sinab ko'rishga undaydigan pedagogik vaziyatlarni yaratish muhimdir [1]. Muammoli vaziyat deganda bolaning mavjud bilimlari, tajribasi va imkoniyatlari yordamida darhol hal qila olmaydigan, biroq pedagogik yordam hamda mustaqil izlanish orqali yechim topishi mumkin bo'lgan vaziyat tushuniladi. Maktabgacha ta'lim amaliyotida ayrim hollarda pedagogning bolalar faoliyatiga ortiqcha aralashuvi, barcha savollarga tayyor javob berishi yoki xatolarni darhol tuzatishi bolaning mustaqil izlanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu sababli tarbiyachining vazifasi faqat bilim berishdan iborat bo'lmay, balki bolada muammoni mustaqil hal etishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish, uning fikrini tinglash, tanlov qilishiga imkon yaratish va zarur paytda yo'naltiruvchi yordam ko'rsatishni ham qamrab oladi [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirish masalasi pedagogika, bolalar psixologiyasi, rivojlanish psixologiyasi va zamonaviy ta'lim metodikalarining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan bolaning bilish faoliyati,

mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, o'yin faoliyati hamda ijtimoiy munosabatlari bilan uzviy bog'liqlikda o'rganilgan. Xorijiy olimlar orasida L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini shakllantirishning nazariy asoslarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Olim bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhit, kattalar bilan muloqot va hamkorlikning o'rnini asoslab bergan. Uning *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes* asarida bayon etilgan qarashlariga ko'ra, bola o'z imkoniyatlarini dastlab kattalar yoki tajribaliroq tengdoshlari ko'magida namoyon etib, keyinchalik tegishli faoliyatlarni mustaqil bajarishga o'rganadi. Ushbu nazariy yondashuvdan kelib chiqib, 5-6 yoshli bolalarga muammoli vaziyatlarni hal etishda dastlab yo'naltiruvchi yordam ko'rsatish, so'ngra mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini kengaytirish maqsadga muvofiq. J.Piaje bolaning intellektual rivojlanishini uning faol harakatlari, tajribasi va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri asosida izohlagan. Olimning *The Origins of Intelligence in Children* asarida bolaning bilimlari faol tajriba va mavjud tasavvurlarni qayta tashkil etish jarayonida rivojlanishi yoritilgan. Mazkur qarashlar maktabgacha yoshdagi bolalarda muammoli vaziyatlarni hal etish uchun amaliy tajriba, predmetlar bilan mustaqil ishlash, kuzatish va tajriba o'tkazish imkoniyatlarini yaratish zarurligini asoslashga yordam beradi. Masalan, bola turli materiallardan ko'prik qurish jarayonida ularning xususiyatlarini sinab ko'radi va o'z faoliyati natijalariga qarab yechimni o'zgartiradi. J.Dyui ta'lim jarayonida bolaning faol tajribasi, mustaqil izlanishi va muammolarni hal etish orqali o'rganishiga alohida e'tibor qaratgan. Uning *How We Think* asarida reflektiv fikrlashning muammoli vaziyatni anglash, taxminlarni ilgari surish va ularni tekshirish bilan bog'liq jihatlari yoritilgan. Mazkur yondashuv maktabgacha ta'limda bolalarga tayyor javoblarni berish o'rniga, savollar qo'yish, turli yechimlarni sinash va natijalarni muhokama qilish imkoniyatini yaratish zarurligini ko'rsatadi. Biroq Dyui qarashlarini maktabgacha yoshga tatbiq etishda topshiriqlarning bolalarning yosh va individual xususiyatlariga mosligi hisobga olinishi lozim. Maktabgacha ta'limda o'yin faoliyatining ahamiyati L.S.Vigotskiy qarashlari bilan bir qatorda zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda ham o'rganilgan. Xususan, Rosalyn A.Muir, Steven J.Howard va Lisa Kervin maktabgacha ta'lim muassasalarida o'zini o'zi boshqarish va ijro funksiyalarini rivojlantirishga qaratilgan 85 ta tadqiqotni qamrab olgan tizimli sharhni amalga oshirgan. Mualliflar ayrim yondashuvlar, jumladan, vositachilik asosidagi o'yin, diqqatni boshqarishga yo'naltirilgan mashqlar va jismoniy faollik bo'yicha nisbatan izchil samaradorlik dalillarini aniqlagan.

O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ijtimoiy faolligini shakllantirish masalalari pedagogik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Mahalliy tadqiqotlarda maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, ta'lim mazmunini takomillashtirish, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish va zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish masalalari yoritiladi. Z.E.Azimovanning mustaqillik yillarida O'zbekistonda va xorijda maktabgacha ta'lim sohasidagi tadqiqotlar hamda tajribalarni tahlil qilishga bag'ishlangan maqolasida maktabgacha ta'lim sifatini oshirish va bolalarning har tomonlama rivojlanishi bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqilgan. Muallifning tadqiqoti maktabgacha ta'limni takomillashtirishda xalqaro tajribani o'rganish hamda milliy ta'lim tizimining xususiyatlarini hisobga olish muhimligini ko'rsatadi. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantirishda xorijiy metodlarni mahalliy ijtimoiy-madaniy sharoitga moslashtirish lozim. D.Bekmuradovanning maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodlariga bag'ishlangan maqolasida intellektual rivojlanish, o'yin faoliyati, ijodkorlik, muammoli ta'lim va loyiha faoliyati kabi yo'nalishlar muhim pedagogik vositalar sifatida ko'rib chiqilgan. Ushbu tadqiqot mavzumiz bilan bevosita bog'liq bo'lib, mustaqil fikrlashni rivojlantirishda bolani faol bilish jarayoniga jalb etish va uning izlanish faoliyatini qo'llab-quvvatlash zarurligini ko'rsatadi. Muammoli vaziyatlarni

mustaqil hal etish esa mustaqil fikrlashning amaliy namoyon bo'lish shakllaridan biri sifatida talqin qilinishi mumkin. Mahalliy tadqiqotlar va amaliy yondashuvlarni umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, 5-6 yoshli bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantirishni milliy tarbiya an'analari, oilaviy munosabatlar, tengdoshlar bilan muloqot va maktabgacha ta'lim tashkilotidagi rivojlantiruvchi muhit bilan bog'liq holda o'rganish zarur. Bunda xalq o'yinlari, jamoaviy topshiriqlar, kundalik hayotiy vaziyatlar va ijodiy mashg'ulotlardan foydalanish imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy va mahalliy ilmiy manbalar tahlili maktabgacha yoshdagi bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyati ko'p tarkibli va tizimli rivojlantirilishi lozim bo'lgan kompetensiya ekanini ko'rsatadi. L.S.Vigotskiy bolaning rivojlanishida ijtimoiy hamkorlik va pedagogik ko'makning o'rnini asoslashga yordam bersa, J.Piaje faol tajriba va bilish jarayonlarining ahamiyatini yoritadi. J.Dyui qarashlari esa muammoli vaziyatlarni fikrlash va tajriba orqali o'rganish bilan bog'lash imkonini beradi. Muir va hammualliflari, shuningdek, Burns va hammualliflarining tadqiqotlari zamonaviy maktabgacha ta'limda o'yin, o'zini o'zi boshqarish va muammoli topshiriqlarning imkoniyatlarini tahlil qiladi. Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganish, pedagogik yondashuvlarni taqqoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga yo'naltirildi. Tadqiqotda real tajriba-sinov o'tkazilmaganligi sababli empirik ma'lumotlar yoki statistik natijalar keltirilmaydi. Maktabgacha ta'lim, bolalar psixologiyasi, muammoli ta'lim va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga oid ilmiy manbalar o'rganildi. Mazkur metod muammo mohiyatini aniqlash hamda uning nazariy asoslarini yoritishga xizmat qiladi.

Muammoli ta'lim, o'yin asosida o'qitish, hamkorlikdagi faoliyat va pedagogik yo'naltirish yondashuvlarining imkoniyatlari taqqoslandi. Bunda bolalarning yosh xususiyatlari va mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlariga e'tibor qaratildi. Bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantiruvchi ijtimoiy va pedagogik omillar o'zaro bog'liqlikda guruhlashtirildi. Muammoli vaziyatni yaratish, uni anglash, yechim variantlarini ishlab chiqish, qaror qabul qilish va natijani baholash bosqichlaridan iborat pedagogik model taklif etildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan yondashuv, ijtimoiy hamkorlik va bolalarning yosh hamda individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyillari tashkil etadi. Muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyati quyidagi tarkibiy mezonlar asosida tahlil qilindi:

Motivatsion mezon – bolaning muammoni hal etishga qiziqishi, tashabbus ko'rsatishi va izlanishga intilishi.

Kognitiv mezon – vaziyatni anglash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va yechim variantlarini taklif qilish qobiliyati.

Amaliy-faoliyat mezoni – tanlangan yechimni amalda sinab ko'rish, harakatlarni rejalashtirish va zarur holatlarda ularni o'zgartirish.

Refleksiv-baholash mezoni – faoliyat natijasini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va boshqa yechimlarni ko'rib chiqish.

Ijtimoiy-kommunikativ mezon – boshqalarning fikrini tinglash, kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal etish va hamkorlik qilish.

Ushbu mezonlar bolaning rivojlanishini yaxlit baholashga yordam beradi. Bunda natija faqat muammoning to'g'ri yechilganligi bilan emas, balki bolaning mustaqilligi, fikrlash jarayoni va yechim izlashdagi faolligi bilan ham belgilanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Nazariy tahlil natijasida 5–6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar o'zaro bog'liq bo'lgan bir nechta yo'nalish asosida tizimlashtirildi. Bolaning mustaqil fikrlashi uchun,

avvalo, o'z fikrini erkin ifoda etishi, savollar berishi, xato qilishi va qayta urinib ko'rishi mumkin bo'lgan psixologik xavfsiz muhit zarur. Agar bola noto'g'ri javob berganida tanqid qilinishidan yoki jazolanishidan qo'rqa, u mustaqil fikr bildirishdan tiyilishi mumkin.

Rivojlantiruvchi muhitda bolalarning yoshiga mos konstruktorlar, tabiiy materiallar, didaktik o'yinlar, rasmiy topshiriqlar, tajriba vositalari va syujetli-rolli o'yinlar uchun kerakli jihozlar mavjud bo'lishi maqsadga muvofiq. Ushbu vositalar bolaga vaziyatni turli usullarda o'rganish, tajriba o'tkazish va o'z yechimini sinab ko'rish imkonini beradi. Masalan, tarbiyachi bolalarga turli o'lchamdagi qurilish kublarini taklif etib, "Qanday qilib baland va mustahkam minora qurish mumkin?" degan savolni beradi. Bolalar kubiklarni turli tartibda joylashtirib, qaysi usul barqarorroq ekanini tekshiradilar. Bunda tayyor yechimni aytish o'rniga, ularning kuzatishi va tajribasini qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Muammoli ta'lim bolada mavjud bilimlar bilan yangi vaziyat o'rtasidagi tafovutni anglashga va ushbu tafovutni bartaraf etish uchun mustaqil izlanishga undaydi. Bunday faoliyat bolalarning qiziqishi va yosh imkoniyatlariga mos tashkil etilishi lozim.

Muammoli vaziyatlar quyidagi yo'nalishlarda yaratilishi mumkin:

Kognitiv vaziyatlar: predmetlarni guruhlariga ajratish, ketma-ketlikni aniqlash, o'xshashlik va farqlarni topish.

Konstruktiv vaziyatlar: berilgan materiallardan mustahkam qurilma yasash, buyumning qulab tushish sababini aniqlash.

Tabiiy-ilmiy vaziyatlar: suvda qaysi buyumlar cho'kishi yoki suzishini tekshirish, o'simlik o'sishi uchun zarur sharoitlarni aniqlash.

Ijtimoiy vaziyatlar: o'yinchoqlarni taqsimlash, o'yin qoidalari bo'yicha kelishish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish.

Maishiy vaziyatlar: sayrga chiqish uchun kerakli buyumlarni tanlash yoki guruh xonasidagi materiallarni tartibli joylashtirish.

Muammoli vaziyat bolaning kundalik tajribasi bilan bog'liq bo'lsa, uning faol ishtirok etish ehtimoli ortadi. Shu bilan birga, topshiriq bolaning imkoniyatidan haddan tashqari murakkab bo'lmasligi va bir nechta maqbul yechimga ega bo'lishi maqsadga muvofiq.

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyatlaridan biri bo'lib, unda bola turli ijtimoiy rollarni bajaradi, qoidalarni o'zlashtiradi, qaror qabul qiladi va o'z harakatlarini boshqarishni o'rganadi.

Muir va hammualliflarining (2023) tizimli sharhida maktabgacha ta'lim sharoitida o'zini o'zi boshqarish va ijro funksiyalarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar, jumladan, pedagog tomonidan yo'naltiriladigan o'yin faoliyatining imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari bunday faoliyatni bolalarning kognitiv va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda maqsadli tashkil etish muhimligini ko'rsatadi. Masalan, "Do'kon", "Shifoxona", "Quruvchilar", "Sayohat" va "Qutqaruvchilar" kabi syujetli-rolli o'yinlarda bolalar turli muammolarga duch keladilar. "Do'kon" o'yinida xaridor va sotuvchi o'rtasidagi kelishmovchilikni hal etish, "Quruvchilar" o'yinida yetishmayotgan materialning o'rnini bosuvchi vositani topish, "Sayohat" o'yinida esa belgilangan manzilga yetib borish yo'lini rejalashtirish mumkin. Bunday o'yinlarda tarbiyachi bolalarga muammoni o'zi hal qilib bermasdan, "Sizningcha, qanday yo'l tutish mumkin?", "Boshqa usulni sinab ko'rsak nima bo'ladi?" kabi savollar orqali ularning fikrlash faoliyatini rag'batlantiradi. Muammolarni mustaqil hal etish qobiliyati faqat individual fikrlash bilan cheklanmaydi. Bola boshqa bolalar va kattalar bilan muloqot jarayonida o'z fikrini asoslash, qarama-qarshi fikrlarni tinglash, kelishuvga erishish va birgalikda qaror qabul qilishni ham o'rganadi. Guruhli topshiriqlarni bajarishda har bir bolaning faol ishtirokini ta'minlash muhim. Masalan, bolalarga umumiy qurilish loyihasi berilib, ular qanday bino qurish, materiallarni qanday taqsimlash va ishlarni qanday ketma-ketlikda bajarishni birgalikda belgilaydilar.

Bu jarayonda quyidagi ijtimoiy ko'nikmalar rivojlantiriladi:

✓ o'z fikrini tushunarli ifodalash;

- ✓ boshqalarning fikrini tinglash;
- ✓ o'zaro yordam ko'rsatish;
- ✓ kelishmovchiliklarni muzokara orqali hal etish;
- ✓ umumiy maqsad uchun mas'uliyatni his qilish.

Hamkorlik jarayonida tarbiyachi barcha qarorlarni o'zi qabul qilmasligi, balki bolalarga fikr almashish va kelishuvga erishish uchun yetarli imkoniyat yaratishi lozim.

Bolaning muammoni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishda oilaviy muhit muhim o'rin tutadi. Agar uyda bola yoshiga mos vazifalarni mustaqil bajarishga rag'batlantirilsa, uning tashabbuskorligi va o'z imkoniyatlariga ishonchi mustahkamlanadi.

Ota-onalar bolaga kiyimlarini tartibga keltirish, o'yinchoqlarni joyiga qo'yish, oddiy taom tayyorlashda ishtirok etish yoki kundalik faoliyat uchun zarur buyumlarni tanlash kabi vazifalarni bajarishda imkoniyat berishlari mumkin. Bunda bolaning xavfsizligi va yosh imkoniyatlari hisobga olinishi zarur.

Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligini quyidagi shakllarda yo'lga qo'yish mumkin:

1. Ota-onalar uchun maslahat va seminarlar tashkil etish.
2. Uy sharoitida bajariladigan muammoli o'yinlar va topshiriqlarni tavsiya qilish.
3. Bolaning mustaqil faoliyatidagi yutuqlarini ota-onalar bilan muhokama qilish.
4. Bolaga ortiqcha yordam berish yoki uning o'rniga qaror qabul qilishning oldini olish bo'yicha tavsiyalar berish.
5. Oila va ta'lim tashkilotida bolaga qo'yiladigan talablarning izchilligini ta'minlash.

Bunday hamkorlik bolaga turli muhitlarda o'z bilim va ko'nikmalaridan foydalanish imkonini beradi.

Bolalarda mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantirishda pedagogning roli muhim. Tarbiyachi bolaga yordam berish bilan birga, uning mustaqil harakat qilish imkoniyatini ham saqlab qolishi kerak.

Pedagogik yordamni quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish mumkin:

1. Bolaga muammoni mustaqil anglash uchun vaqt berish.
2. Muammoni aniqlashtiruvchi savollar berish.
3. Bir nechta yechim variantini o'ylab ko'rishga undash.
4. Bolaning o'zi tanlagan yechimni sinab ko'rishga imkon yaratish.
5. Zarur bo'lsa, qo'shimcha ishora yoki yordam ko'rsatish.
6. Faoliyat yakunida natijani birgalikda tahlil qilish.

Masalan, bola qurayotgan ko'prigi qulab tushsa, tarbiyachi darhol uni qayta qurib bermasligi kerak. Buning o'rniga, "Ko'prik nima sababdan qulagan bo'lishi mumkin?", "Qaysi qismini o'zgartirib ko'rish mumkin?" kabi savollar berishi mumkin.

Shu tariqa pedagog bolaning o'rniga muammoni hal etuvchi shaxs emas, balki mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi hamkor sifatida namoyon bo'ladi.

1-jadval.

5-6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirish bosqichlari va ularning kutiladigan ko'rsatkichlari

Bosqich	Mazmuni	Kutiladigan rivojlanish ko'rsatkichi
Motivatsion	Qiziqarli muammoli vaziyatni yaratish	Muammoni hal etishga qiziqish bildiradi
Tahliliy	Muammoni aniqlash va sabablarini izlash	Vaziyatning asosiy jihatlarini tushuntiradi
Rejalashtirish	Muqobil yechimlarni taklif qilish	Bir yoki bir nechta yechim variantini aytadi
Amaliy	Tanlangan yechimni sinab	Mustaqil harakat qiladi va zarur bo'lsa, usulini

	ko'rish	o'zgartiradi
Refleksiv	Natijani baholash va xulosa chiqarish	O'z harakatlari natijasini izohlaydi

jadvalda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirishning o'zaro izchil bog'langan besh bosqichi yoritilgan. Motivatsion bosqichda bolaning muammoni hal etishga qiziqishi va intilishi shakllantiriladi. Tahliliy bosqichda bola muammoning mohiyatini anglash, uning sabablarini aniqlash va vaziyatni tushuntirishga yo'naltiriladi. Rejalashtirish bosqichida muammoni hal etishning turli variantlarini taklif qilish va ular orasidan maqbulini tanlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. Amaliy bosqichda bola tanlangan yechimni mustaqil sinab ko'radi hamda zarurat tug'ilganda o'z harakatlarini o'zgartiradi. Refleksiv bosqichda esa bajarilgan faoliyat natijalari tahlil qilinadi, muvaffaqiyat va kamchiliklar aniqlanadi hamda tegishli xulosalar chiqariladi. Modelning barcha bosqichlari bir-biri bilan uzviy bog'liq. Bolaning rivojlanish darajasi, topshiriqning murakkabligi va pedagogik yordam miqdoriga qarab, ayrim bosqichlar takrorlanishi yoki o'zaro almashishi mumkin.

Tadqiqot doirasidagi nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirish alohida bir metod bilan cheklanmaydi. Ushbu jarayon kognitiv rivojlanish, hissiy o'zini boshqarish, muloqot, amaliy tajriba va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siriga bog'liq. Mustaqil muammo hal etish qobiliyatini rivojlantirishda bolaning faol ishtiroki asosiy o'rin tutadi. Agar ta'lim jarayonida pedagog doimo tayyor javobni taqdim etsa, bola muammoni hal etishning mustaqil usullarini sinab ko'rish imkoniyatidan mahrum bo'lishi mumkin. Shu sababli savol berish, tajriba o'tkazish, xatolarni tahlil qilish va qayta urinish uchun sharoit yaratish zarur.

O'yin faoliyati bolaning muammolarni xavfsiz va qiziqarli muhitda hal etishiga yordam beradi. Biroq har qanday o'yin avtomatik ravishda muammoni hal etish qobiliyatini rivojlantiradi, deb bo'lmaydi. O'yin mazmunida mustaqil qaror qabul qilish, rejalashtirish va o'z harakatlari natijasini baholash imkoniyatlari mavjud bo'lishi kerak. 2025-yilda e'lon qilingan tizimli sharh ham maktabgacha ta'limdagi muammoli vazifalar va STEAM faoliyatlarini tashkil etish yondashuvlarini alohida o'rganadi. Ijtimoiy hamkorlik muammolarni hal etishning muhim tarkibiy qismidir. Bola tengdoshlari bilan muloqot qilganida boshqa nuqtayi nazarlarni hisobga olish, o'z fikrini asoslash va kelishuvga erishish zaruratiga duch keladi. Bunday tajriba kelajakdagi ijtimoiy munosabatlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik yordamning miqdori bolaning individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Ayrim bolalar mustaqil yechim topishga tez kirishsa, boshqalari qo'shimcha savollar, ko'rgazmali vositalar yoki bosqichma-bosqich ko'rsatmalarga ehtiyoj sezishi mumkin. Shu sababli barcha bolalardan bir xil tezlikda va bir xil usulda muammoni hal etishni talab qilish maqsadga muvofiq emas. Oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi bolada mustaqillik ko'nikmalarining izchil rivojlanishiga yordam beradi. Ta'lim muassasasida shakllantirilgan ko'nikmalar kundalik oilaviy faoliyatda qo'llab-quvvatlansa, bola turli vaziyatlarda mustaqil harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tadqiqotning muhim jihati shundaki, unda ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlar alohida omillar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan yaxlit tizim sifatida qaraladi. Rivojlantiruvchi muhit, muammoli topshiriqlar, o'yin faoliyati, pedagogik yo'naltirish va oilaviy hamkorlik bir-birini to'ldirgan holda tashkil etilishi lozim.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim yoshidagi 5–6 yoshli bolalarda muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantirish ularning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi, hissiy o'zini boshqarishi va ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlashning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Mustaqil muammo hal etish qobiliyati kompleks ko'nikmadir. U muammoni anglash, sabablarni aniqlash, yechim variantlarini ishlab chiqish, qaror qabul qilish, amaliy harakatlarni bajarish va natijani baholashni o'z ichiga oladi.

2. Rivojlantiruvchi va psixologik xavfsiz muhit muhim shart hisoblanadi. Bolaning erkin fikr bildirishi, xatolaridan o'rganishi va mustaqil tajriba o'tkazishi uchun zarur imkoniyatlar yaratilishi kerak.

3. Muammoli ta'lim va o'yin faoliyati samarali pedagogik vositalar sifatida qaraladi. Ular bolaga hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, turli yechimlarni sinab ko'rish va o'z harakatlari natijalarini kuzatish imkonini beradi.

4. Pedagogning qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyasi muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachi bolaning o'rniga qaror qabul qilmasdan, uning mustaqil izlanishini savollar, ko'rsatmalar va zarur pedagogik yordam orqali rag'batlantirishi lozim.

5. Oila va ta'lim tashkiloti hamkorligi uzluksizlikni ta'minlaydi. Bolaning kundalik hayotda mustaqil harakat qilishiga imkon berish va uning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash maktabgacha ta'lim jarayonini to'ldiradi.

Amaliy jihatdan tarbiyachilarga har kuni bolalarning yoshiga mos muammoli vaziyatlarni tashkil etish, ochiq savollardan foydalanish, kichik guruhlarda hamkorlikni yo'lga qo'yish va bolalarning yechim topish jarayonini muntazam kuzatib borish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Burns S., Saleem S., McMullen E., Falenchuk O., White L., Dhuey E., Perlman M. A systematic review and meta-analysis of approaches to teaching problem-solving skills in early childhood education and care settings: A focus on science, technology, engineering and mathematics activities Review of Education. – 2025. – Vol. 13. – No. 2. – Article e70079.

2. Azimova Z.E. Analysis of research and experience in the field of preschool education in independent Uzbekistan and abroad // Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – Vol. 2. – No. 3.

3. Muir R.A., Howard S.J., Kervin L. Interventions and approaches targeting early self-regulation or executive functioning in preschools: A systematic review // Educational Psychology Review. – 2023. – Vol. 35. – Article 27.

4. Bekmuradova D. Методы развития самостоятельного мышления у дошкольников // O'zMU xabarleri (ACTA NUUZ). – 2025. – Vol. 1. – No. 1.4. – B. 70–72.

5. Qodirova N.M. Maktabgacha ta'limda o'quv-tarbiya jarayonini kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantirish Science and Education. – 2024. – Vol. 5. – No. 1. – B. 242–245.

6. Shomurodova N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning psixologik-pedagogik asoslari // Maktabgacha va maktab ta'limi. – 2025. – Vol. 3. – No. 12. – DOI: 10.5281/zenodo.18041599.

7. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q., Qayumova N.M., A'zamova M.N. Maktabgacha pedagogika: darslik. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 688 b.

8. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik. – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2013. – 288 b.